

А. А. Сидорчук

РОЗПОДІЛЬНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті проаналізовано масштаби розподільних процесів у системі фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні, визначено причини втрати збалансованості фінансових ресурсів пенсійного страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, фінансові ресурси соціального страхування, збалансованість фінансових ресурсів соціального страхування.

Табл. 6, Рис. 4., Літ. 40.

А. А. Сидорчук. Распределительные процессы в системе финансовых ресурсов государственного социального страхования.

В статье проанализированы масштабы распределительных процессов в системе финансовых ресурсов государственного социального страхования в Украине, определенно причины потери сбалансированности финансовых ресурсов пенсионного страхования.

Ключевые слова: социальное страхование, финансовые ресурсы социального страхования, сбалансированность финансовых ресурсов социального страхования.

Sydorchuk A. A. Distributive processes are in the system of financial resources of state social security.

In the article the scales of distributive processes are analysed in the system of financial resources of state social security in Ukraine, certainly reasons of loss of balanced of financial resources of pension insurance.

Key words: state social security, financial resources of state social security, balanced of state pensions resources.

Постановка проблеми. Фінансові ресурси державного соціального страхування акумулюються на стадії перерозподілу ВВП через такий інструмент фінансового механізму, як страхові внески. Одним з важливих

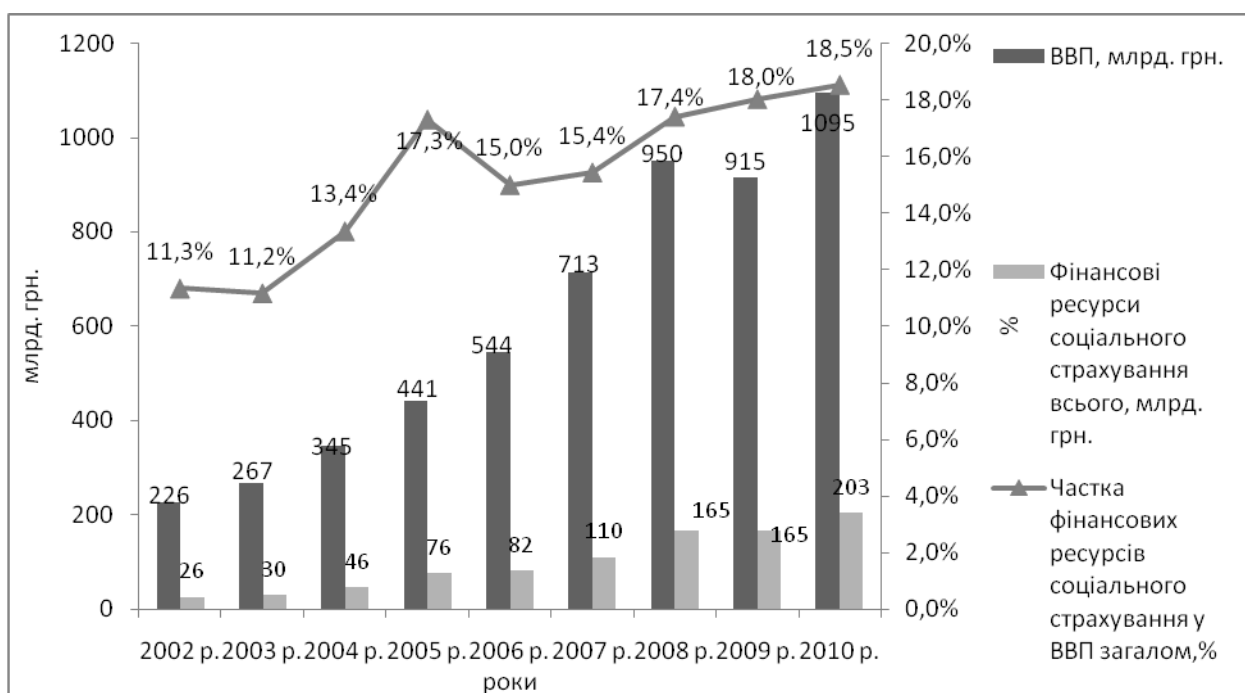
джерел формування таких ресурсів в Україні є також і кошти державного бюджету та інших державних цільових фондів. В такому разі інструментом формування ресурсів соціального страхування стають податкові надходження як основне джерело формування державного бюджету, які починають проходити стадію свого перерозподілу на користь державних цільових фондів. У контексті формування фінансові ресурси державного соціального страхування на макрорівні існують перерозподільні відносини між цільовими фондами і державним бюджетом країни, що зумовлено використанням різних інструментів їхнього формування. Така практика визначає потребу в дослідженні формування фінансових ресурсів державного соціального страхування за рахунок раніше розподіленої вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад та практики формування і використання фінансових ресурсів окремих видів державного соціального страхування зробили такі українські дослідники як Б. О. Надточій [19], М. П. Шаварина [39], Н. В. Шаманська [40]; питання моделювання фінансових ресурсів пенсійного страхування розглядаються С. Б. Березіною [1,12], Ю.В. Овсієнко [22, 18], В. Піскуненком [23,15] та ін.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на значний інтерес з боку економістів, питання збалансування фінансових ресурсів соціального страхування потребує більш повного та всебічного висвітлення. Це підтверджує практика їхнього формування за рахунок як страхових внесків, так і коштів державного бюджету, що свідчить про відсутність належної теоретичної обґрунтованості фінансової бази державного соціального страхування та унеможлиблює розробку довгострокової фінансової політики у цій сфері.

Метою дослідження є вивчення масштабів розподільчих відносин у системі фінансових ресурсів державного соціального страхування та аналіз передумов такого стану справ.

Основні результати дослідження. Актуальним є дослідження впливу зміни обсягів ВВП та фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів ВВП і фінансових ресурсів соціального страхування впродовж 2002–2010 рр.

Розроблено за [2-4; 6, 14, 17, 21; 6-21; 24-38]

Рис. 1 показує, що обсяги фінансових ресурсів державного соціального страхування та величина ВВП упродовж 2002–2010 рр. невідмінно зростають. Так, величина ресурсів збільшилась від 26 млрд. грн. у 2002 р. до 203 млрд. грн. у 2010 р. За цей період ВВП зріс від 226 млрд. грн. до 1095 млрд. грн. Питома вага фінансових ресурсів державного соціального страхування щодо ВВП за досліджуваній період збільшилася від 11,3% у 2002 р. до 18,5% у 2010 р., що свідчить про те, що темпи зростання фінансових ресурсів соціального страхування значно перевищують темпи зростання ВВП. З огляду на те, що дані фінансові ресурси сформовано за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел, визначимо, яку частку у ВВП становлять ті з них, котрі сформовано за рахунок страхових внесків (табл. 1).

Таблиця 1. Показники ВВП і фінансових ресурсів державного соціального страхування та їхньої структури впродовж 2002–2010 рр., млрд. грн.

Розроблено за [2-4; 6, 14, 17, 21; 6-21; 24-38]

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1. ВВП	226	267	345	441	544	713	950	915	1095
2. ФРсс ¹ , всього	26	30	46	72	82	110	165	165	203
2.1. Внутрішні ФРсс	24	28	40	53	63	84	121	116	139
2.2. ФРсс, сформовані за рахунок бюджетних коштів	1,8	1,8	5,9	18,7	18,4	25,7	44,1	48,6	64,9
2.3. ФРсс, сформовані за рахунок ДЦФ	0,2	0,2	0,1	0,3	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1
3. Коефіцієнт співвідношення зовнішніх та внутрішніх ФРсс	0,06	0,07	0,15	0,36	0,29	0,31	0,34	0,42	0,46
4. Питома вага ФРсс у ВВП загалом, %	11,3	11,2	13,4	16,3	15,0	15,4	17,4	18,0	18,5
4.1. Питома вага внутрішніх ФРсс у ВВП, %	10,7	10,4	11,6	12,0	11,6	11,8	12,7	12,7	12,7
4.2. Питома вага ФРсс, сформованих за рахунок бюджетних коштів у ВВП, %	0,57	0,66	1,74	4,22	3,35	3,61	4,36	5,31	5,86
4.3. Питома вага ФРсс, сформованих за рахунок ДЦФ у ВВП, %	0,07	0,10	0,04	0,06	0,07	0,04	0,01	0,01	0,01

¹ ФРсс – фінансові ресурси державного соціального страхування.

Внутрішні фінансові ресурси державного соціального страхування впродовж досліджуваного періоду суттєво не змінилися – за дев'ять років спостерігалось зростання на 2 %. На противагу цьому, питома вага ресурсів, отриманих за перерозподілом, однозначно зросла: від 0,6 % у 2002 р. до 5,9% у 2010 р. – і, незважаючи на деяке скорочення у 2006–2007 рр., залишилась на рівні якого досягла у 2004 р. Питома вага фінансових ресурсів державного соціального страхування, сформована за рахунок інших видів соціального страхування, не зазнала практично ніяких змін – 0,05% від їхньої загальної величини – та, за виключенням 2008–2010 рр., не мала чітко вираженої тенденції до зростання чи зменшення. Такі зміни привели до того, що коефіцієнт співвідношення зовнішніх і внутрішніх ресурсів впродовж 2002–2010 рр. суттєво підвищився. Таке підвищення відбулося у 2004–2005 рр., коли значення коефіцієнта із 0,06 зросло до 0,63, й у 2006–2010 рр. воно майже не змінювалось. Розглянемо особливості формування внутрішніх

фінансових ресурсів державного соціального страхування відповідно до окремих видів соціального страхування й частки, яку вони становлять у ВВП (табл. 2).

Таблиця 2. Структура внутрішніх фінансових ресурсів соціального страхування відповідно до окремих видів та їхньої частки у ВВП впродовж 2002–2010 рр., млрд. грн.
Розроблено за [2-4; 6, 14, 17, 21; 6-21; 25-38]

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1. Внутрішні ФРссб *	1,5	1,6	2,1	2,6	2,8	3,6	4,7	5,8	7,2
1.1. Питома вага внутрішніх ФРссб у ВВП, %	0,66	0,63	0,62	0,59	0,51	0,51	0,50	0,63	0,66
1.2. Кс ¹ ФРссб	0,03	0,01	–	–	0,003	0,030	0,001	0,001	–
2. Внутрішні ФРссг *	1,9	2,2	3,1	4,8	6,3	5,4	7,2	7,6	7,9
2.1. Питома вага внутрішніх ФРссг у ВВП, %	0,84	0,84	0,91	1,11	1,16	0,77	0,76	0,83	0,72
2.2. Кс ФРссг	0,01	0,01	0,01	0,01	0,15	0,01	0,01	0,01	0,01
3. Внутрішні ФРссн *	1	1,2	1,5	2,0	2,3	3,1	3,9	3,1	4,1
3.1. Питома вага внутрішніх ФРссн у ВВП, %	0,45	0,45	0,46	0,46	0,44	0,42	0,41	0,34	0,37
3.2. Кс ФРссн	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4. Внутрішні ФРпс *	19,7	22,7	33,1	43,6	51,6	71,9	105,0	99,8	119,3
4.1. Питома вага внутрішніх ФРпс у ВВП, %	8,76	8,50	9,59	9,87	9,48	10,09	11,06	10,91	10,89
4.2. Кс ФРпс *	0,07	0,09	0,19	0,53	0,34	0,36	0,47	0,49	0,54
5. Внутрішні ФРсс *	24,1	27,7	39,8	53,0	63,0	84,0	120,8	116,3	138,5
5.1. Частка внутрішніх ФРсс у ВВП, %	10,7	10,4	11,6	12,0	11,6	11,8	12,7	12,7	12,7

¹ Коефіцієнт співвідношення зовнішніх та внутрішніх ФРсс.

* ФРсс – фінансові ресурси державного соціального страхування;

ФРссб – фінансові ресурси державного соціального страхування на випадок безробіття;

ФРссг – фінансові ресурси державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими похованням;

ФРссн – фінансові ресурси державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

ФРпс – фінансові ресурси державного пенсійного страхування.

Зростання внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування у ВВП від 10,7 % до 12,7 % відбулося за рахунок збільшення ресурсів пенсійного страхування (на 2,13 % у 2010 р., порівняно з 2002 р.) і скорочення частки фінансових ресурсів інших видів страхування у ВВП – на 0,12% (тимчасова втрата працездатності) та 0,07% (нешасні випадки). Загалом фінансові ресурси пенсійного страхування характеризуються значними перерозподільними процесами у суспільстві і становлять до 13% ВВП. При цьому такий перерозподіл ВВП на користь пенсійного страхування відбувався за рахунок зменшення питомої ваги інших видів соціального

страхування. Визначені коефіцієнти показують, що практично незмінною є структура ресурсів у страхуванні у разі безробіття (на 1 грн. внутрішніх коштів припадає 2–6 коп. зовнішніх коштів) та в разі тимчасової втрати працездатності (2–6 коп., за винятком 2006 р., коли вони зросли до 15 коп.), і підтверджують, що відбулися суттєві зміни у пенсійному страхуванні. Якщо у 2002 р. на кожен гривню внутрішніх коштів припадало лише 7 коп. зовнішніх коштів з державного бюджету, то у 2010 р. ця сума вже дорівнювала майже 54 коп.

Причинами такої втрати фінансової стійкості пенсійного страхування в Україні можуть бути: невиконання плану надходжень страхових внесків та здійснення витрат; неоптимальна політика управління коштами соціального страхування; зниження платоспроможності (скорочення доходів) платників страхових внесків внаслідок загального спаду економіки держави; високий рівень страхових внесків. Дослідимо вплив кожного із зазначених факторів.

За оперативними даними ПФУ, впродовж 2002–2008 рр. не було жодного року, коли затверджений план щодо доходів Фонду не виконувався. Проте у 2009–2010 рр. намітилась тенденція у протилежному напрямку – фактичні показники внутрішніх доходів ПФУ були на 2–4% менші від запланованих (табл. 3).

Таблиця 3. Планові та фактичні показники внутрішніх надходжень до Пенсійного фонду України впродовж 2002–2010 рр., млн. грн.

Розроблено за [7-8; 18; 25-32; 38]

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Планові надходження	19220,4	22800,0	28101,2	42702,1	50 560,9	69961,2	101,8	101,4	124,8
Фактичні надходження	21045,3	24213,6	31367,5	43855,1	54 292,8	75534,0	101,9	99,8	119,3
Виконання плану, %	109,5	106,2	111,6	102,7	107,4	108,0	100,1	98,4	95,6

Вплив другого фактора – неоптимальної політики управління коштами ПФУ – на втрату збалансованості фінансових ресурсів пенсійного страхування можна дослідити, порівнявши темпи зростання внутрішніх фінансових ресурсів і темпи збільшення видатків з цього виду страхування (табл. 4). Для порівнянності даних ми розраховували базисні (до рівня 2002 р.) темпи зміни цих показників.

Таблиця 4. Темпи зміни внутрішніх надходжень та видатків Пенсійного фонду України впродовж 2003–2010 рр., %

Розроблено за [7-8; 18; 25-32; 38]

№ п/п	Показники	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	Базисні темпи зміни внутрішніх фінансових ресурсів ПФУ	114,9	167,4	220,4	260,8	363,9	515,6	504,5	603,5
2	Базисні темпи зміни видатків ПФУ	119,7	171,3	387,6	366,9	451,4	689,1	784,6	906,7

Дані табл. 4 показують, що якщо внутрішні фінансові ресурси пенсійного страхування зросли у 2010 р., порівняно з 2002 р., у 6 разів, то видатки ПФУ за цей же період збільшились відповідно у 9 разів. Отже, така політика держави у сфері пенсійного страхування населення, при якій зростання обсягів фінансових ресурсів здійснюється у кілька разів меншими темпами, ніж обсягів запланованих виплат, стала одним із факторів, що призвела до втрати ресурсної збалансованості цього виду соціального страхування.

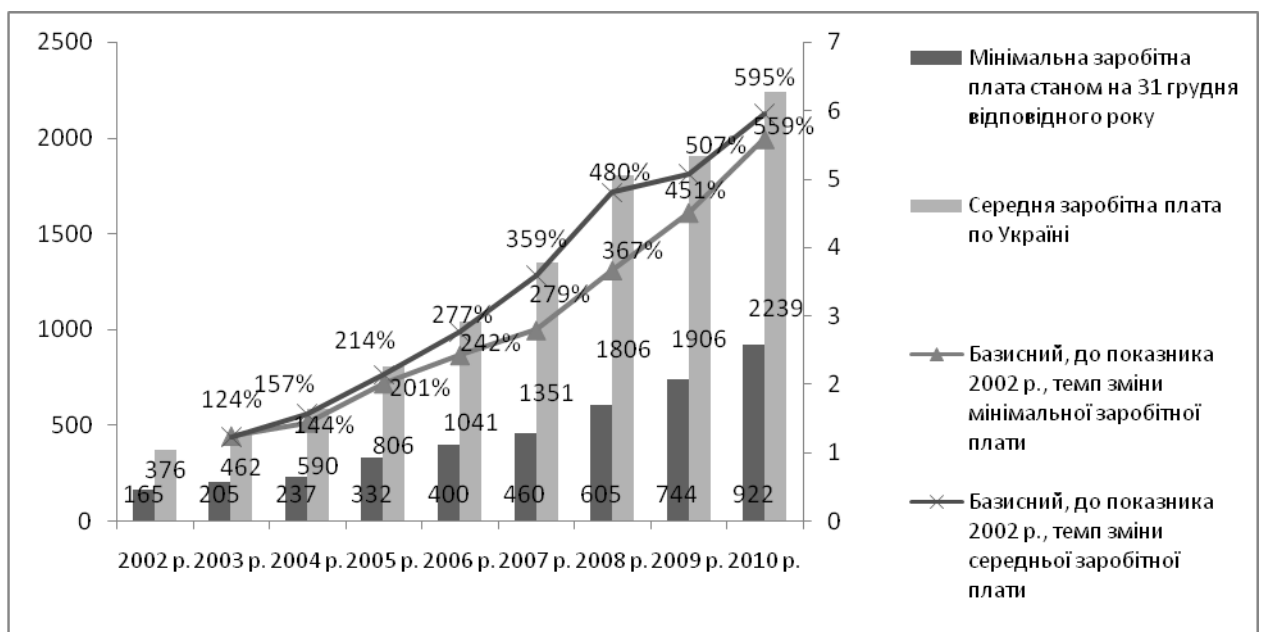
У табл. 5 наведено дані щодо структури ВВП впродовж 2002–2010 рр. та темпів зміни окремих її елементів. Таку структуру подано за методом розподілу відповідно до категорій кінцевих доходів суб'єктів економіки згідно з існуючою методикою національних рахунків.

Таблиця 5. Структура ВВП за видами кінцевого доходу впродовж 2002–2010 рр., млрд. грн.

Розроблено за [3].

Показник		2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.		225810	267334	345113	441452	544153	712945	949864	914720	1094607
1.	Оплата праці найманих працівників	103117	122188	157450	216600	268631	355147	465487	466281	544038
2.	Податки, за винятком субсидій на виробництво та імпорт	27639	30247	35163	56077	73486	89256	118343	116413	129427
3.	Валовий прибуток і змішаний дохід	95054	114909	152500	168775	202036	268542	366034	332026	421142
Валовий внутрішній продукт, %		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Оплата праці найманих працівників	45,67	45,7	45,62	49,07	49,37	49,81	49,01	50,98	49,70
2.	Податки, за винятком субсидій на виробництво та імпорт	12,24	11,31	10,19	12,70	13,50	12,52	12,46	12,73	11,82
3.	Валовий прибуток і змішаний дохід	42,09	42,98	44,19	38,23	37,13	37,67	38,54	36,29	38,48

Питома вага оплати праці найманих працівників, що одночасно виступає джерелом фінансових ресурсів державного соціального страхування, у структурі ВВП мала тенденцію до поступового збільшення від 45,7% у 2002 р. до 51% у 2009 р. Водночас, одноразово, відбулося її різке збільшення (на 4% ВВП), у 2005 р., але в наступні роки величина оплати праці вже так різко не змінювалася. Оскільки податки і надалі становлять приблизно 12,5–13% ВВП та їхня величина залишається відносно постійною впродовж 2002–2010 рр., зростання оплати праці здійснюється за рахунок скорочення частки валового прибутку в економіці. На збільшення оплати праці у 2005 р. могли вплинути адміністративні (підвищення її мінімального рівня в результаті ухвалення відповідних законодавчих актів) або економічні (зростання вартості робочої сили через перевищення попиту на робочу силу над пропозицією) фактори. Вплив адміністративних факторів через зіставлення величини мінімальної та середньої заробітної плати в економіці держави показано на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка мінімальної та середньої заробітної плати і базисні темпи їхньої зміни впродовж 2002–2010 рр.

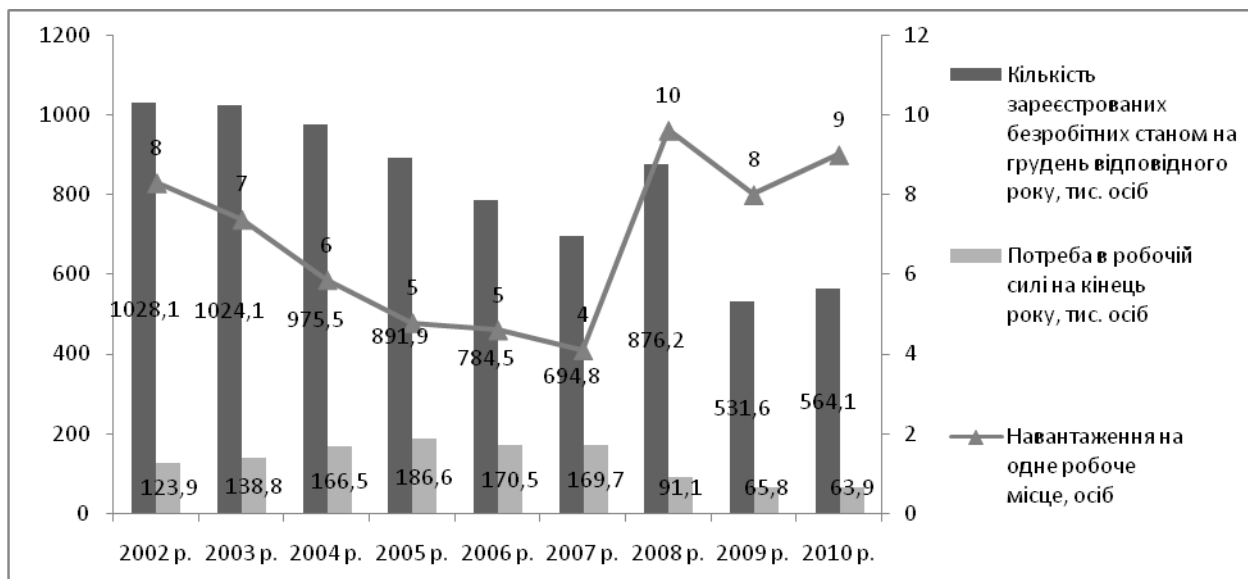
Розроблено за [5].

Подані на рис. 2 дані показують, що збільшення середньої заробітної плати відбувалось темпами тотожними до темпів зміни мінімальної заробітної плати. Спираючись на базисні темпи росту робимо висновок, що

розмір мінімальної заробітної плати у 2010 р. збільшився порівняно із 2002 р. у 5,5 разів: від 165 грн. до 922 грн., у той час як розмір середньої зарплати зріс у 5,9 разів: відповідно від 376 грн. до 2239 грн.

Вплив економічних факторів на збільшення заробітної плати встановлено шляхом аналізу таких показників, як кількість безробітних (визначає пропозицію робочої сили) і потреба у робочій силі (визначає попит на неї). Якщо вартість робочої сили зростає в результаті перевищення попиту над її пропозицією, то цей показник має виявляти тенденцію до скорочення, якщо навпаки – вартість робочої сили знизилась, потреба у робочій силі зростатиме (рис. 3).

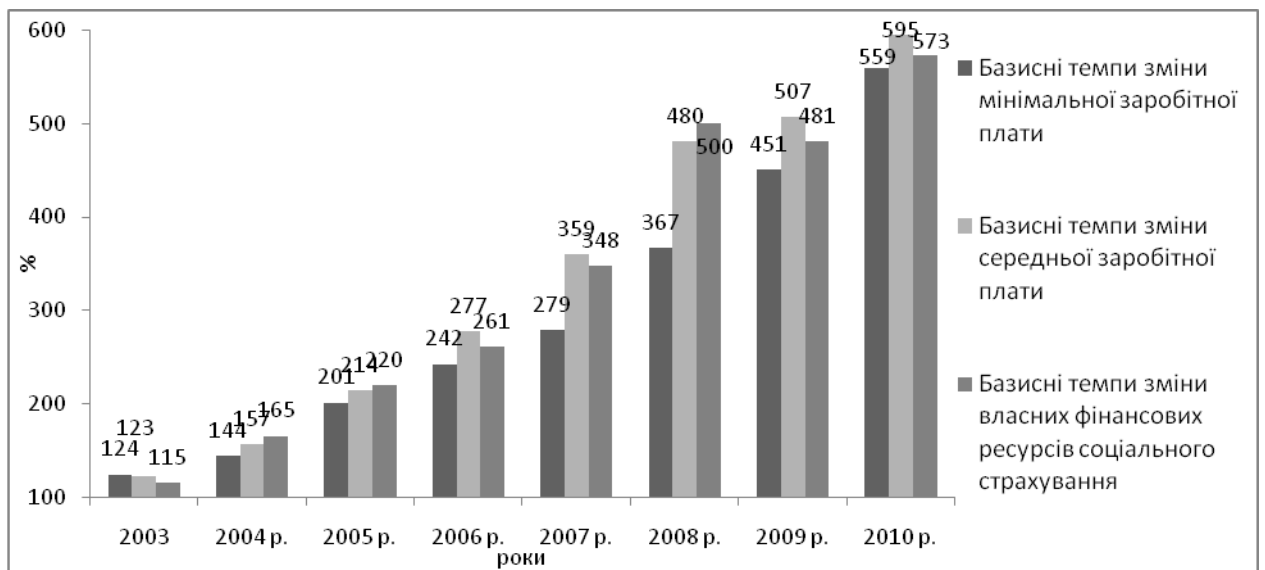
Рис. 3. Динаміка попиту та пропозиції робочої сили і навантаження на одне робоче місце в Україні впродовж 2002–2010 рр.

Розроблено за [24].

Як видно з рис. 3, вести мову про перевищення попиту над пропозицією робочої сили в Україні немає належних підстав, як і не можна припускати, що у 2005 р. різко збільшилась її вартість. Проте щодо зайнятості на ринку праці спостерігалися позитивні тенденції, адже розрив між попитом та пропозицією поступово скорочується, а разом з ним знижується такий показник, як навантаження на одне робоче місце в Україні. Це є свідченням того, що вартість робочої сили в Україні поступово підвищується. Винятком із даної тенденції є результати 2009–2010 рр., а саме

– кількість зареєстрованих безробітних сягнула рівня 2005 р., тоді як потреба у робочій силі дорівнювала показнику, найнижчого за останні сім років.

Як бачимо, тенденції на ринку праці не вплинули на зростання величини заробітної плати у ВВП і, як наслідок, збільшення фінансових ресурсів державного соціального страхування. Зростанню оплати праці найманих працівників упродовж аналізованого періоду, посприяло вжиття адміністративних заходів уряду щодо збільшення мінімальної заробітної плати в державі.

Рис. 4. Динаміка базисних темпів зміни мінімальної та середньої заробітної плати й обсягів внутрішніх фінансових ресурсів соціального страхування в Україні впродовж 2003–2010 рр.

Розроблено за [2-4; 6, 14, 17, 21; 6-21; 24-38]

У роки, коли різко зростала мінімальна заробітна плата, вартість робочої сили практично не змінювалася (2005 р. та 2006 р.), а в роки, коли її збільшення не було різким, вартість робочої сили поступово підвищувалася (2003 р., 2007–2010 рр.). Інакше кажучи, такі дії органів влади у сфері регулювання мінімальної заробітної здебільшого не сприяють суб'єктам господарювання повноцінно оцінити працівників, ніж коли до цих дій не вдаються або вони не такі різкі. Визначення впливу фактора рівня (високого чи низького) обкладання пенсійними внесками в економіці держави на фінансову стійкість цього виду соціального страхування (втрату чи підвищення) потребує висунення певних припущень. Аналіз показав, що зростання заробітної плати в економіці порівняне зі збільшенням внутрішніх

фінансових ресурсів пенсійного страхування – вони утворюють пропорцію. Розглянута зміна ставок оподаткування пенсійним внеском значного впливу на обсяг внутрішніх фінансових ресурсів ПФУ не мала, а отже, й не призвела до втрати ним збалансованості ресурсів. Різниця між декларованим фондом оплати праці та фактичним розглядається нами як резерв підвищення величини внутрішніх фінансових ресурсів пенсійного страхування.

Таблиця 6. Обсяги фонду оплати праці в економіці держави і фонду оплати праці, з якого сплачено страхові внески, впродовж 2002–2010 рр.

Розроблено за [2-4; 6, 14, 17, 21; 6-21; 25-38]

№ п/п	Показник	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	Фактичний фонд оплати праці в економіці, млн. грн.	103117	122188	157450	216600	268631	355147	465487	466281	544038
2	Фактичний фонд оплати праці, з якого сплачено внески, млн. грн.	62181	71906	103237	137878	168138	224244	322431	325458	367720
3	Питома вага, (п. 2 / п. 1), %	60,3	58,9	65,6	63,7	62,6	63,1	69,3	69,8	67,6

Дані табл. 6 показують, що оподаткування страховими внесками фонду оплати праці в Україні є на невисокому рівні – дещо більше, ніж 60% – впродовж 2002–2007 рр. та зросла до 69 % у 2008–2010 рр. Іншими словами, платники страхових внесків в нашій державі сприймають такі ставки оподаткування страховими внесками або як високі, або сама система соціального страхування у країні побудована при наявності певної кількості пілґ, що не дозволяють оподаткувати весь фонд оплати праці.

Висновки. Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі висновки:

1. Збільшення частки фінансових ресурсів державного соціального страхування у ВВП впродовж 2002–2010 р. забезпечувалося не інтенсивним шляхом – підвищенням ролі страхових внесків чи можливим розширенням бази їхнього оподаткування, а екстенсивним – шляхом перерозподілу акумульованих бюджетних ресурсів держави у цільових фондах.

2. Загальна зміна обсягів і напрямку внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування відповідають тренду мінімальної та середньої заробітної плати в Україні. Інакше кажучи, зміна розміру

заробітної плати в економіці адміністративними методами держави може стати тим фактором, який зумовить зменшення фінансової збалансованості пенсійного страхування.

3. Одна з причин такого стану, на наш погляд, – це відсутність необхідних макроекономічних умов функціонування системи соціального страхування в Україні, дослідження яких бачиться нам як **перспективи подальших розвідок** у даному напрямку.

Література

1. Березіна С. Б. Методи прогнозування надходжень і витрат на пенсійне забезпечення в залежності від динаміки і розподілення ВВП : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / С. Б. Березіна. – Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К., 2000. – 17 с.
2. Бюджет Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на 2009 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. – Режим доступу : http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article?art_id=181374&cat_id=43542
3. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Відшкодування матеріальної шкоди потерпілим (членам їх сімей) за 2009 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/1432>
5. Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 1995–2010 роках [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах [Електронний ресурс] / Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України. – К., 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Системні вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP. – Назва з титул. екрану.
7. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2007 рік [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750&page=1
8. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2008 рік [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750&page=0
9. Звіт про діяльність виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2010 рік http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=211426&cat_id=8974125&cti me=1306767638678
10. Звіт про діяльність та виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2006 році [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45251&cat_id=8974125
11. Звіт про діяльність та виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2007 році [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=93098&cat_id=8974125

12.Звіт про діяльність та виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2008 році [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=153333&cat_id=8974125

13.Звіт про діяльність та виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2009 році [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188424&cat_id=8974125

14.Звіт про страхову діяльність Фонду, використання страхових коштів у 2006 році [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/562>.

15.Інформація про виконання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2006 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. – Режим доступу : http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article?art_id=61961&cat_id=43654

16.Інформація про виконання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2008 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. – Режим доступу : http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article?art_id=181365&cat_id=43654

17.Інформація про виконання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2010 рік http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article?art_id=421960&cat_id=421951

18.Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2010 рік http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=172721&cat_id=94750

19.Надточій Б. Роль соціального страхування в умовах соціальної держави та ринкової економіки [Електронний ресурс] / Б. Надточій. – Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/pensref/events/conferences/20030415materials.html#_ftnref1.

20.Облік страхувальників та доходів за 2010 рік <http://www.social.org.ua/view/1942>

21.Облік страхувальників та надходження доходів за 2009 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/1430>

22.Овсиенко Ю. В. Пути реформирования пенсионной системы / Ю. В. Овсиенко, Е. М. Олевская, В. П. Русаков, Н. Н. Сухова // Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34. – Вып. № 4. – С. 5–22.

23.Піскуненко В. Моделювання пенсійного забезпечення в Україні / В. Піскуненко // Економіст. – 2003. – № 4. – С. 12–16.

24.Попит та пропозиція робочої сили у 2002–2010 роках [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

25.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2002 рік» : № 1798 від 28 груд. 2001 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-2001-%EF>

26.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2003 рік» : № 249 від 24 лют. 2003 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-2003-%EF>

27.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2004 рік» : № 310 від 11 бер. 2004 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=310-2004-%EF>

28.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2005 рік» : № 426 від 08 чер. 2005 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=426-2005-%EF>

29.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2006 рік» : № 309 від 15 бер. 2006 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=309-2006-%EF>

30.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2007 рік» : № 513 від 21 бер. 2007 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=513-2007-%EF>

31.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2008 рік» : № 30 від 30 січ. 2008 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=30-2008-%EF>

32.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2009 рік» № 235 від 11.03.2009 [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : <http://pravo.levonevsky.org/baza09/postanov/sbor00/text00859.htm>

33.Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття «Про бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2007 рік» : № 438 від 31 січ. 2007 р. [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37819&cat_id=8974125.

34.Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття «Про бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2008 рік» : № 7 від 19 груд. 2007 р. [Електронний ресурс] / Виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72401&cat_id=8974125

35.Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України «Звіт про виконання бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за 2007 рік» : № 3 від 28 лют. 2008 р. [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/564>.

36.Постанова Правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності «Про бюджет Фонду та регіональних програм щодо відновлення здоров'я застрахованих осіб та членів їх сімей за 2007 рік» : № 5 від 2 квіт. 2008 р. [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. – Режим доступу : http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article?art_id=249126&cat_id=43654

37.Про основні показники бюджету Фонду на 2008 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/565>.

38.Про підсумки роботи Пенсійного фонду України в 2009 році [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1774%3A-2009-&catid=72%3A2009-08-01-16-00-07&Itemid=37&lang=uk

39.Шаварина М. П. Соціальне страхування : навч. посіб. / М. П. Шаварина,

40.Шаманська Н. В. – Тернопіль, 2003. – 257 с. – 257 с.